

Deze wandelroute voert u langs resten van de Atlantikwall die in het duinlandschap bij Noordwijk bewaard gebleven zijn. De Atlantikwall was een verdedigingslinie die de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog hadden aangelegd om een invasie van de geallieerden te voorkomen.

Meer weten over de Atlantikwall in Zuid Holland?
Kijk op:
www.geschiedenisvanzuidholland.nl/atlantikwall

provincie HOLLAND
ZUID

Gemeente
NOORDWIJK

staatsbosbeheer

Atlantikwall Museum Noordwijk

WARMERDAM
Cultuurhistorisch onderzoek

Colofon: De wandelroute is mogelijk gemaakt door financiële bijdragen vanuit de Erfgoedlijn Atlantikwall van de provincie Zuid Holland en de gemeente Noordwijk. De route is ontwikkeld door RAAP in samenwerking met Warmerdam Cultuurhistorisch Onderzoek, het Atlantikwall Museum Noordwijk en Staatsbosbeheer.
Eindredactie en opmaak: Caroline Hom en Olav Odé | RAAP
Uitgave: december 2016

Wandelroute

Atlantikwall Noordwijk

Lengte: 3.6 Km
Duur: circa 1 uur

WANDELROUTE ATLANTIKWALL NOORDWIJK

Deze wandelroute voert u langs resten van de Atlantikwall die in het duinlandschap bij Noordwijk bewaard gebleven zijn. De Atlantikwall was een verdedigingslinie die de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog van Noorwegen tot aan de Spaanse grens hadden aangelegd om een invasie van de geallieerden te voorkomen. Overal langs de westkust van Europa zijn resten van dit verdedigingsstelsel terug te vinden.

Noordwijk lag in het noordelijk deel van het door de Duitse bezetter zwaar verdedigde gebied rond de Rijnmond bij Katwijk, de zogenaamde *Stützpunktgruppe* Katwijk. Dit was een groep van steunpunten die elkaar vuurondersteuning konden geven. De steunpunten binnen de *Stützpunktgruppe* bestonden onder andere uit geschutsstellingen, munitiebergplaatsen, loopgraven en verblijven voor de soldaten. Onderweg komt u langs resten van verschillende verdedigingswerken en krijgt u een beeld van de omvang van de Duitse kustverdediging.

Lengte: 3.6 Km

Duur: circa 1 uur

Parkeergelegenheid: Er zijn verschillende parkeergelegenheden nabij het Atlantikwall Museum Noordwijk, waaronder parkeerplaats Wantveld, langs de Bosweg en de Northgodreef. Betaald parkeren op maandag t/m zondag van 09.00-21.00 uur.

Openbaar vervoer: Bushalte Vuurtorenplein of Hoogwaak, buslijn 361, 90 en 20.

Horeca: Er zijn diverse horecagelegenheden in het centrum van Noordwijk en meerdere strandpaviljoenen aan het strand.

De wandelroute start aan de kust, voor het houten hek bij de ingang van het Atlantikwall Museum Noordwijk. ① U staat hier in het midden van een Duitse kustbatterij, de *Marine Seeziel-Batterie Noordwijk*. Dit was een stelling met zwaar geschut voor het beschieten van oorlogsschepen en andere doelen op zee.

Bijna alle bouwwerken die tijdens de oorlog zijn gebouwd, liggen tegenwoordig verscholen onder de duinen. Wat direct opvalt aan het museum, is de ingang beneden aan het duin en het uitstekende dak van de vuurleidingspost, het zenuwcentrum van de kustbatterij. Vanuit deze vier verdiepingen tellende bunker voerden de Duitsers het commando over de batterij en gaven ze bevelen en schootsrichtingen door aan het marinepersoneel, dat het geschut bediende in de omringende bunkers. Om goede observaties te kunnen doen, waren er uitkijkposten op drie hoogtes. Het bovenste niveau had tijdens de oorlog een zeldzame glazen observatiekoepel. In 2015 is hier een nieuw stalen dak op geplaatst.

In een lichte boog rondom de vuurleidingspost lagen aan weerskanten twee zware geschutsbunkers. Met deze opstelling zaten er geen dode hoeken tussen de schootsvelden van de stukken geschut en kon er over een breed front vuur worden gegeven op doelen op zee. Deze vier bunkers vormden de kern van de verdediging. Ze hadden daarom wanden van meer dan twee meter dik, zodat ze een aanval met zware bommen of granaten konden weerstaan (zogenoemde *Ständiger Ausbau*). De geschutsbunkers en ondersteunende bouwwerken waren aangesloten op een ondergronds gangenstelsel. Alle bouwwerken lagen verscholen onder het duin en waren zo beter beschermd en gecamoufleerd. Bijna alle bunkers die aan het gangenstelsel lagen, zijn nog aanwezig.

Als u het museum uitloopt, gaat u door het houten hek, waarna u direct rechtsaf slaat in de richting van Noordwijk. U volgt nu deels de oude weg die ook tijdens de oorlog door de batterij liep. Aan beide kanten van de weg liggen dan ook nog resten van bunkers en loopgraven. De meeste liggen erg diep verscholen onder het zand of zijn gesloopt. U vervolgt de weg totdat u na zo'n 350 meter aan uw rechterhand een houten hek ziet.

Dit hek staat voor de oorspronkelijk door de Duitsers aangelegde weg die vanaf de doorgaande weg kronkelend achter de bouwwerken en het gangenstelsel in de zeereep liep. De klinkers van deze weg zijn hier zelfs deels nog zichtbaar. Achter deze weg, circa 30 meter richting de zeereep, lag een bijzonder bouwwerk: een zwembad gebouwd voor de Duitse marinesoldaten. ② Naast het zwembad was er ook een sauna en toiletbunker. Ook na de oorlog bleef het zwembad nog jaren in gebruik.

Het Duitse zwembad

Veel Noordwijkers hebben hier leren zwemmen. De betonnen bak van het zwembad is nog steeds onder de grond aanwezig. Een lichte verlagings in het duin en de hogere en afwijkende begroeiing op deze plek verraden de voormalige zwemplek.

Als u het hek passeert, loopt u verder tot aan de rand van het duingebied. Hier slaat u direct rechtsaf de stoep op, waarna u de bocht mee naar links blijft volgen. U negeert de eerste afslag naar het strand. Na 30 meter vanaf de afslag ziet u aan uw rechterhand een zware bunker verborgen in het duin. ③

Tijdens de oorlog lag in deze bunker munitie opgeslagen voor de stukken geschut in de zware bunkers in de zeereep. In de batterij stonden twee van deze grote, zware munitieopslagbunkers: één in het zuiden en één in het noorden van de batterij. Het bouwwerk had muren van meer dan twee meter dik beton en stond bekend als type FL246. De bunker had een overdekte, gecamoufleerde ingang, waardoor er ruimte was voor een voertuig om munitie in of uit te laden. Daarnaast was er een korte verbinding met het gangenstelsel. Munitie kon zo snel naar de geschutsbunkers worden gebracht. In het gangenstelsel was hiervoor speciaal rails aangelegd waarop een munitiekar heen en weer reed. Deze rails zijn na de oorlog verwijderd. De bunker is nu in gebruik bij het Engelandvaardersmuseum. Zie voor actuele openingstijden van het museum: www.museumengelandvaarders.nl

U passeert het museum en gaat met een scherpe bocht linksaf om het duintje heen. Na 110 meter slaat u rechtsaf de Oranje Nassastraat in, om vervolgens bij de eerste mogelijkheid direct linksaf de Northgodreef op te gaan.

Een groot deel van de batterij is na de oorlog opgeruimd en verdwenen onder de oprukkende bebouwing. Oorspronkelijk begon de kustbatterij al op het Vuurtorenplein waar, enkele

meters meer naar het noorden, ook de ingangspoort lag. Ondanks alle veranderingen is langs de Northgodreef een stuk loopgraaf bewaard gebleven. ④ Deze loopgraaf had een vaste positie voor een mitrailleursschutter en ligt net voor de ingang van het duingebied, aan uw linkerhand op de rand van het duin. De opstelling voor de mitrailleursschutter is niet meer zichtbaar, doordat op deze plek nu een zandpaadje het duin op loopt. De rest van de loopgraaf is wel goed herkenbaar aan de diepe zigzagvormige greppel.

De ingang van de batterij gezien vanaf de vuurtoren

De route gaat verder over de Northgodreef tot aan de ingang van de Noordduinen. Hier gaat u het schelpenpad op, het duin in. Op de T-splitsing slaat u linksaf.

Voor de oorlog lag hier in het duin de Noordwijkse golfclub. Een groot deel van dit golfterrein is verdwenen onder de bebouwing. Een deel van de oorspronkelijke holes is hier echter nog goed herkenbaar aan het vlakke landschap en het aanwezige gras. ⑤ Tijdens de oorlog waren de gebouwen van de golfclub in gebruik genomen door het personeel van de batterij. Het gras werd afgeplagd en gebruikt bij het camoufleren van de nieuw aangelegde bunkers.

Het beste uitzicht over het terrein krijgt u wanneer u een kort uitstapje maakt richting de open geschutsbedding, die op het duin ⑥ en direct naast de oude manege ligt. Deze open bedding voor een stuk geschut maakte deel uit van de verdediging van het achterland van de batterij. Hierdoor was de batterij helemaal rondom te verdedigen. Het geschut kon in deze bedding in alle richtingen vuren. Rondom de open bedding lag een loopgraaf die het stuk geschut moest beschermen. De loopgraaf is met enige moeite nog zichtbaar.

Collectie Atlantikwall Museum Noordwijk

Clubgebouw Noordwijkse Golfclub hergebruikt door de scouting

U vervolgt het schelpenpad tot u na 165 meter een Y-splitsing bereikt. Op deze splitsing gaat u rechtsaf het stuifduin in. 7

Dit gebied wordt de 'Oude Golf' genoemd. Van 1926 tot 1972 lag hier een 9-holes golfbaan van de Noordwijkse Golfclub. In 1968 is begonnen met de aanleg van de huidige golfbaan zo'n 4 km verder naar het Noorden. In 2003 heeft Staatsbosbeheer een deel van de oude greens afgeplagd en de humusrijke bovenlaag verwijderd. Hierdoor kan het zand weer vrij stuiven en ontstaat er door de wisselwerking van wind, zand en water een dynamisch duingebied, dat voor vele planten en diersoorten een geschikte leefomgeving biedt. Vooral de zandhagedis, konijn en rugstreepad voelen zich hier thuis.

Staatsbosbeheer/Mark Kros

Zandhagedis

In de zandverstuiving buigt u langzaam af naar rechts, waarna u over een afstand van circa 240 meter parallel aan de bosschages blijft lopen. Aan uw rechterhand ziet u daarna een zandpad dat richting het oosten naar een verhard pad loopt. Kies het rechter pad. Volg dit zandpad totdat u een schelpenpad kruist, dat net voor het geasfalteerde fietspad ligt. Sla linksaf op het schelpenpad. Na 125 meter neemt u de eerste afslag rechts, waarbij u de geasfalteerde weg oversteekt en het bos ingaat. 8

Noordwijk is tegenwoordig vooral bekend als bloembollenbadplaats maar van oudsher was het een vissersdorpje. De vissers leidden vroeger een zwaar en moeizaam bestaan, daarom waren ze vaak ook nog een beetje boer. In het duin egaliseerden ze kleine veldjes waar ze onder andere aardappelen, rogge en erwten teelden. Wie goed kijkt, ziet walletjes in het bos die deze 'landjes' beschermden tegen de wind en het stuifzand. Later werden hier in volkstuintjes bollen geteeld, waaronder narcissen en sneeuwklorkjes.

De route gaat verder het bos in over een afstand van 95 meter. Op de eerste splitsing slaat u linksaf.

Op deze locatie lag tijdens de oorlog een langgerekt steunpunt dat bestond uit tientallen meters loopgraaf, prikkeldraadversperringen en enkele bouwwerken. Het steunpunt verdedigde de doorgaande weg, die in de oorlog op de plek van het fietspad lag dat u zojuist bent overgestoken. Een deel van het loopgravenstelsel lag langs de steile overgang op de grens van het beboste duin naar de lager gelegen aardappel- en bollenvelden. 9 Hierdoor hadden de Duitse troepen tijdens de oorlog goed zicht over de velden en de hier gelegen tankgracht. Na de oorlog zijn de meeste loopgraven dicht gestoven of dicht gegooid. Langs de steile duinrand zijn echter nog steeds kleine stukken van dit loopgravenstelsel zichtbaar. Ter hoogte van het woonhuis en het hek naar deze woning is met enige moeite nog een zeer ondiepe, zigzaggende greppel herkenbaar.

Luchtfoto collectie Universiteit Wageningen

De tankgracht op een luchtfoto uit de oorlog

U blijft het pad verder volgen. De route loopt parallel aan de rand van het duin en de lager gelegen velden. Na 225 meter bereikt u een T-splitsing. Op deze splitsing slaat u linksaf richting het geasfalteerde fietspad. U steekt dit pad over en loopt door totdat u op het schelpenpad komt. Daar slaat u rechtsaf en vervolgt u de route. Na 155 meter slaat u linksaf de verharde weg op (Hoofdweg, wordt later asfalt). De wandelroute loopt vanaf dit punt voor een groot deel parallel met de versperringen van de noordgrens van de Stützpunktgruppe Katwijk.

Tijdens de oorlog lag aan uw rechterhand, op een afstand van zo'n 10 tot 30 meter, de grens van *Stützpunktgruppe Katwijk*, ook wel het noordelijk landfront genoemd. 10 Deze grens bestond uit een tankmuur en aangebouwde bunkers. Deze zijn hier na de oorlog allemaal gesloopt. De hoge tankmuur was bedoeld om tanks tegen te houden. Langs de duinweg, in de nabijheid van de muur, stonden meerdere bouwwerken. Onder andere een manschappenverblijf, wateropslagplaatsen en een keukenbunker. In een van de gebouwen zijn zelfs bijzondere tekeningen aangetroffen van de hier gelegerde Duitse troepen van de 14de *Schiffstammabteilung*.

Tekeningen gevonden in een van de bunkers

Staatsbosbeheer/Thomas Peek

Meervleermuis

Een aantal bunkers in deze omgeving heeft Staatsbosbeheer ingericht als vleermuisreservaat. Hierdoor zijn ze voorzien van zogenaamde vleermuisdeuren: stalen deuren met een sleuf erin waardoor alleen vleermuizen naar binnen kunnen. De vleermuizen in deze bunkers worden jaarlijks in de winterperiode geïnventariseerd. Soorten als de watervleermuis,

fransjesstaart en meervleermuis overwinteren hier gedurende de winter. Met name rust, een hoge luchtvochtigheidsgraad en een constante temperatuur zorgen ervoor dat de afgesloten bunkers een belangrijke ecologische functie hebben voor diverse vleermuissoorten.

Vervolg de route over de geasfalteerde weg tot aan de eerste kruising met zand- en schelpenpaden. Rechtdoor aan uw rechterhand, direct naast het pad, ziet u verschillende stukken beton liggen. 11

De versperringen van het noordelijke Landfront zijn inmiddels grotendeels gesloopt, gedempt of onder het zand gewerkt. Delen ervan zijn bewaard gebleven, zoals de stukken beton die u hier ziet. Het zijn resten van een hindernis tegen tanks en pantserwagens, die vanwege de vorm 'aspergeversperring' wordt genoemd. De versperring bestond uit drie rijen, getrappt aangelegde betonnen funderingen, waarin stalen H-balken en spoorrails waren aangebracht. Deze stonden schuin en waren aangepunt. Als hindernis tegen infanterie was ook prikkeldraad aangebracht. De stalen balken zijn allemaal afgeslepen na de oorlog, maar in het beton zijn de resten ervan nog duidelijk te zien. Opvallend detail is dat in het beton ook meerdere schoenafdrukken zijn te vinden, die bij de bouw in het natte beton zijn gezet. De afdrukken laten het karakteristieke patroon van Duits militair schoeisel zien, met spijkers onder de zool en een hoefijzervormig beslag op de hak.

Aspergeversperring (still uit filmopname)

Op de locatie waar de strandopgang ligt, stond tijdens de oorlog een stuk tankmuur dat deel uitmaakte van het noordelijke Landfront. Tegenwoordig is hier niets meer van te zien. Ondanks de zeer uitgebreide en gevarieerde versperringen aan het noordelijke landfront, moest de uiterste noordpunt van de *Stützpunktgruppe* ook actief worden verdedigd. Diep verborgen in de duindoorns en onder het zand in de zeereep liggen nog resten van een Duitse stelling of *Widerstandsnest*. 12 Deze stelling bestond uit een uitgebreid loopgravenstelsel dat boven op de zeereep lag en de verschillende opstellingen voor (mitrailleur)schutters en waarnemingsposten met elkaar verbond. Achter de zeereep stonden verblijven voor de manschappen. Rondom de stellingen lagen verschillende kleine betonnen bunkers voor onder andere mitrailleurs. Zo'n eenmansbunkertje wordt Tobruk genoemd, naar de Libische plaats waar ze in 1941 voor het eerste door het Italiaanse leger werden gebouwd. Een van deze bouwwerken is langs het pad zichtbaar aan uw linkerhand. 13

Op de kruising negeert u alle afslagen en blijft u de weg rechtdoor volgen over het geasfalteerde pad. Na 185 meter slaat u linksaf op de Y-splitsing, richting de strandopgang. Vervolgens neemt u de eerste afslag rechts en volgt u het schelpenpad door het duin. Bij de fietsenstalling onder aan de strandopgang slaat u linksaf. U passeert de stalling en blijft het schelpenpad rechtdoor volgen, waarbij u parallel aan de kust blijft lopen.

U blijft het schelpenpad volgen tot u weer uitkomt bij de ingang van het Atlantikwall Museum.

Schoenafdruk met beslag in het beton